

Imre Angéla

A hallás utáni szövegértés fejlesztése a Csupafül klubban

(Beszámoló egy német kezdeményezésről Eva Bischoffberger szakdolgozata alapján)

„Nur wer gut zuhören kann, wer versteht, kann auch effektiv lernen!“ (Rolf Oerter)

[Csak aki jól tud odafigyelni, aki ért, az tud hatékonyan tanulni.]

Elméleti áttekintés

Tapasztalataink szerint a XX–XI. században az anyanyelv tökéletes elsajátítása sokkal nagyobb mértékben veszélyeztetett, mint korábban. Mi ennek az oka? A megváltozott életfeltételek megváltoztatták a nyelvelsajátítás feltételeit is. Beszédünk felgyorsult, a gyors beszédtempó pedig, főleg az anyanyelv-elsajátítás kezdeti szakaszában, megnehezíti a pontos feldolgozást. Amíg a beszédfeldolgozás egyes szintjei még nem működnek tökéletesen, a gyermekek számára az lenne az ideális, ha az átlagos beszédtempónál lassabb tempójú beszédet hallhatnának. Különösen fontos ez, ha még azt is hozzátesszük, hogy napjainkban sokkal erősebb a beszélgetések háttérzaja, mint korábban, ez pedig további feldolgozási nehézségeket okozhat.

A kommunikáció mennyiségi és minőségi változásának egyik fő oka a média elterjedése. Korábban a televízió közepes hatása volt az emberek mindennapi életére, esténként a családok valóban beszélgettek egymással, valamint igazi párbeszéd alakult ki a felnőttek és a gyermekek között. Napjainkban sajnos egyre elterjedtebb, hogy a televízió és egyéb multimédiás eszközök az elektromos bábiszitter szerepét látják el, így nem ritka, hogy a kommunikáció leszűkül a parancsra, a tiltásra, a figyelmeztetésre és a felszólításra. A média szerepének növekedésével együtt jár az a változás is, hogy sokkal több vizuális inger ér minket a környezetünkből, mint korábban, így egyre kevesebb ember képes tudatosan figyelni azokra az információkra, amelyek csak szóban hangzanak el. A fiatalok esetében is rohamosan növekszik a hallássérültek száma. Ezekből az okokból kiindulva Németországban néhány éve például a népfőiskolák (Volkshochschule) speciális, a *Meghallás művészete* címet viselő kurzusokat kínálnak, illetve a gazdasági szakembereket is hangsúlyozottabban készítik fel az elhangzott fontos információk hallás utáni kiszűrésére a kommunikációs továbbképzéseken.

Az iskolákban a hallás utáni megértés különleges pedagógiai szerepet tölt be, hiszen az iskolák „egy kommunikációban gazdag közeget valósítanak meg, amelynek szereplői különböző tapasztalatokkal, igényekkel, képességekkel és érdeklődéssel rendelkeznek” (Kahlert 2000: 7). A diákoknak meg kell tanulniuk, hogy mikor és hol érdemes figyelni a hallottakra, s mi az, amit jobb, ha inkább nem hallanak meg. Az információk kiszűrése, a tudatos meghallás elsajátítása egyben az írás és az olvasás előfeltétele is (Menzel 1995: 75). Különösen fontos a megfelelő stratégiák elsajátítása azoknál a gyerekeknél, akik nyelvi fejlődésüket tekintve elmaradást vagy zavart mutatnak.

A szakdolgozat szerzője a 2007–2008-as tanévben a lipcsei Käthe-Kollwitz Otthonban egy éven át követte figyelemmel a 4. és az 5. osztályosok és a velük dolgozó pedagógusok munkáját, azt, hogy hogyan lehet fejleszteni a tanulók hallás utáni szövegértését délutáni klubfoglalkozás keretében hangoskönyvekkel, illetőleg hangjátékokkal.

A dolgozat első része az auditív észlelés elméletét foglalja össze, kiemeli a hallás fontosságát, elkülöníti a hallást a meghallástól, a tudatos információkiszűréstől, valamint részletesen kitér az auditív észlelés zavarainak fajtáira, hiszen ezek egyike vagy másika lehet az a feltételezett ok, amiért a gyerekek és a felnőttek hallási folyamata nem működik tökéletesen. A dolgozat második része bemutatja az általános iskolásoknak kifejlesztett Csupafül klubok működési elvét (németül a klubot egyszerűen Hörclubnak nevezik, ez szó szerint „hallásklubnak” fordítható), a klub segítségével elérhető fejlesztés feltételeit, a metodikai-didaktikai lépéseket, valamint a klubban végzett kutatás módszertani kérdéseit.

Mikor működik jól a beszédfeldolgozás (a beszédészlelés és -megértés)? Az egész folyamat alapja a figyelem, e nélkül a komplex feldolgozás nem működik. Erre épül a hallott információk felfogása az elhangzás sorrendjében, a tárolás, a különbségek és a hasonlóságok felismerése szegmentális és szupraszegmentális szinten, képesség a szelektálásra, fonológiai-fonetikai analízis (egyes elemek megkülönböztetése) és szintézis (az egyes elemekből a konkrét akusztikai hangsor összerakása), valamint a kiegészítés (pl. egy hangsor hiányosan hallott elemeinek értelemszerű pótlása).

Az auditív részfunkciók működésének megítélése alapvető fontosságú (Böhme 2006: 41). Ha ezen feltételek bármelyike is sérül, akkor minden valószínűség szerint elmaradás vagy zavar keletkezik a beszédfeldolgozási folyamat során. A figyelemzavaros gyerekek egyáltalán nem vagy csak részben reagálnak az auditív ingerekre, hallás utáni megértésnél legtöbbször nyugtalanok, idegesek, nem képesek koncentrálni, figyelmük könnyen elterelhető. Ha a tárolás nem megfelelő, a diákok nem képesek hibátlanul visszaadni az elhangzott számsorokat, szavakat, szótagokat. Ők azok, akik a feladatok elhangzásakor gyakran visszakérdeznek, mert nem tudják, mit is kellene csinálniuk. Ezenkívül gyakran lép fel zavar a fonológiai és a grammatikai fejlődésükben, ez pedig szintén megnehezíti az írott nyelv elsajátítását. A sorrendiség zavarával küzdők vissza tudják ugyan adni az elhangzott szó- vagy számsorokat, de nem a megfelelő sorrendben. Így számukra nehézséget jelent rövidebb rímek, hosszabb mondatok hibátlan utánmondása (kihagynak szavakat, felborítják az eredeti sorrendet), képtelenek elhangzott utasításokat a sorrendnek megfelelően betartani (pl. testnevelésórán), diktálásnál is felcserélik a szavakat, nehezen számolnak fejben, hangszeren nem tudják elismételni a hallott dallamot. Ha ezen felül még a lokalizálással is problémájuk van, akkor nem ismerik fel, hogy milyen irányból jött feléjük a hanginger. A hasonlóságok és a különbségek felismerésének képessége segít minket abban, hogy a hasonlóan hangzó hangokat meg tudjuk különböztetni, felismerjük a rímeket, és önmagunk is képesek legyünk rímpárokat létrehozni. Egy hallásszituációban a szelektálás többek között azt jelenti, hogy képesek vagyunk figyelmen kívül hagyni a zavaró zajokat, s csak a lényeges információra koncentrálnunk. A szelektálás zavarával küzdők általában izgatottabbnak, zavartabbnak tűnnek, ha a hallott szöveg hangosabb annál, mint amit megszoktak. Ilyenkor gyakran még a fülüket is befogják, s ezzel természetesen elterelődik a figyelmük az adott feladról. Ugyanakkor normál hangerővel közölt szóbeli utasításokra sokszor egyáltalán nem vagy csak hibásan reagálnak, s gyakran visszakérdeznek. Az analízis zavara esetén képtelenek mondatokat szavakra, szavakat szótagokra bontani; a sok hasonló hangzású szót tartalmazó verseknél lehetetlen felismerni, hogy éppen melyik hangot is hangoztatják. A szintetizálás zavara megakadályozza, hogy a hallott hangokból összerakják a komplett szót, diktálás és egyéb írásbeli munka esetén gyakran kimaradnak betűcsoportok, elsősorban egy szó vagy szótag elején, illetve végén. Végül ha a kiegészítés folyamata sérült, akkor gyakran előfordul, hogy a gyerekek csak részben értik az elvégzendő feladatot, hibásan reagálnak az elhangzó utasításokra, nem értik meg a vicceket, mert hiányoznak a részinformációk. Ugyanígy nehézségük támad szóban és írásban is, ha töredékekből kell kirakni egy értelmes szót, vagy a hiányos szót ki kell egészíteni.

A vizsgált tanulók beszédfeldolgozási szintjéről egy diagnosztika és egy anamnézis (Nickisch 2006) segítségével kaptak képet a velük foglalkozó pedagógusok, valamint a kutatásban részt vevő szakemberek. Ezután rögtön kezdődhetett a terápia.

A meghallás, a hallás utáni szövegértés fejlesztése a Csupafül klub segítségével

Olvasóklubok már régóta léteznek a német iskolákban; a klubok vezetőinek számos, pedagógiailag jól kidolgozott segédanyag áll a rendelkezésére. Az első, hallás utáni szövegértéssel foglalkozó klubokat ezek mintájára szervezték meg (Bernius 2001). Általában hetente egyszer vannak foglalkozások, természetesen tanítási időn kívül egy, a célnak megfelelő helyiségben. A csoport ideális létszáma 12–15 fő, s egy foglalkozás 60–90 percig tart. A legfontosabb tevékenységek: hangjátékok, hangoskönyvek meghallgatása, hangjátékok önálló létrehozása, illetve a tudatos hallgatással kapcsolatos különböző tevékenységek. Ezeken keresztül természetesen fejlődik a részt vevő gyermekek szociális kompetenciája, nyelvhasználata, észlelése és értése, valamint a kreatív gondolkodása is. A foglalkozások alapját a „Hörkoffer”, illetőleg az azt követő „HörSpielBox” anyaga képezi. Ez a gyűjtemény négy különböző célcsoportnak ajánl feldolgozandó anyagokat: óvodásoknak, 1–2., 3–4., valamint 5–6. osztályos gyerekeknek. A gyűjteményhez tartozó kézikönyv ötleteket és különböző játékokat tartalmaz a klubfoglalkozások tematikájának megszervezéséhez, metodikai-didaktikai segítséget nyújt a klubvezetőknek, s természetesen a hangoskönyvek vagy hangjátékok szövege CD-ről is meghallgatható.

Németországban az első, a hallás utáni szövegértést fejlesztő projektek 1999-ben indultak, amikor tíz hesseni általános iskolában megalakultak a Csupafül klubok. Azóta az ilyen csoportok száma az egész országban évről évre nő. A hesseni klubokban szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyerekek igen megkedvelték ezt a fejlesztési formát, s különösen szívesen készítenek önállóan is hanganyagokat. A foglalkozások pozitívan hatottak a koncentrációra, a figyelemre, az emlékezőképességre, a kommunikációra, valamint a gyermekek nyelvi és szociális viselkedésére. A klubvezetők döntően elégedettek voltak a kiválasztott szövegekkel, s a hozzájuk tartozó segédanyagokkal, ugyanakkor szívesebben vették volna, ha az említett hanganyagok egy kicsit rövidebbek lettek volna. A bajor kollégák tapasztalatai által készített beszámoló (Akademie für Lehrerfortbildung und Personalführung Dillingen 2005) kiemeli, hogy munkájukban a 15 fős maximált létszámú csoportok váltak be a legjobban, 60 perces foglalkozással (tanulásban akadályozottaknál ez az idő szükségszerűen rövidebb). De nagyon sok múlik a megfelelő termen (ahol például nem padokban ülnek a gyerekek, hanem szőnyegekben és párnákon, esetleg behúzhatják a függönyt, és gyertyát gyújthatnak), valamint a technikai eszközökön is. A hangjátékok pozitív fogadtatása miatt néhány pedagógus már a tanórák keretein belül is használja ezt a módszert (pl. német, társadalomismeret, vallás, történelem, helyismeret tantárgyakból).

A gyűjtemény összeállítói törekedtek arra, hogy olyan szövegeket válasszanak ki meghallgatásra, amelyek a gyerekeket érdeklik, tartalmilag és életkorilag megfelelnek az adott csoportnak, illetőleg jó minőségű a felvétel. Mindegyik hanganyaghoz tartozik egy rövid tartalomismertetés, kategorizálás (a szöveg kezdőknek, tapasztaltaknak vagy profiknak ajánlott inkább), ötletek, hogy a hallottakat a gyerekek hogyan tudják önállóan felhasználni, hogyan tudnak saját hangjátékot létrehozni. Az egyes egységek tartalmazznak úgynevezett „hallásjátékokat”, azaz olyan játékos feladatokat, amelyekkel az auditív észlelés és érzékenység fejleszthető (Dietze 2003: 1).

Hogyan zajlik egy klubfoglalkozás? Alapvetően mindig ugyanúgy. A legfontosabb, hogy abban a helyiségben, ahol a foglalkozást tartják, először kellemes hangulatot alakítsanak ki: elsötétítik a termet, gyertyákat gyújtanak, nyugtató zenét tesznek fel. Amikor megérkeznek a klubtagok, minden gyermek keres magának egy kényelmes helyet, ahonnan jól hallhat. A foglalkozás majdnem mindig valamilyen „csendjátékkal” kezdődik, ez segíti a ráhangolódást, hiszen a gyerekek sokszor éppen játékból vagy sportfoglalkozásról érkeznek, s még túlságosan fel vannak dobódva. Ezután vagy felelevenítik egy már elkezdett hangjáték addig hallott részletének tartalmát, vagy egy új témát vagy szöveget vezetnek be. Utána következik a hangjáték vagy hangoskönyv (ha túl hosszú, akkor csak egy részletének) meghallgatása. A legtöbbször azonban a hallgatás előtt a gyerekek kapnak egy konkrét kérdést is, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy sokkal figyelmesebben hallgatnak, ha

saját maguknak is aktívan valamilyen feladatot kell megoldaniuk. A szöveg meghallgatása után következik a kérdés vagy a kapott feladat megbeszélése, a klubvezető segítségével beszélgetnek a hallottakról, vagy a témának megfelelően festenek, barkácsolnak, játszanak. A klubfoglalkozás végén a gyerekek segítenek az esetleges visszarámolásban.

A beszámoló alapját képező szakdolgozat tartalmazza egy klub négy hónapra lebontott pontos foglalkozástervét, de mivel ezeket (ti. a szövegeket) nem lehet átdolgozás nélkül adaptálni, ezért ennek az ismertetésétől eltekintünk. A fent említett klubban szakemberek felmérték a gyermekek hallás utáni szövegértését a tanév elején, majd a végén. A két mérés eredményeinek összevetése után az alábbi tapasztalatok szűrhetők le egy hasonló magyar projekt tervezéséhez.

- a) A fejlesztő terápiát érdemes a diagnosztika felállítását követően rögtön elkezdni, de természetesen alapozni kell a gyermekek individuális előtörténetére, valamint a nyelvi és fejlődépszichológiai adataikra.
- b) Feltételezhetően a fejlesztés hatékonyabb, ha nem délután, egy hosszú tanítási nap után, hanem délelőtt, a tanítás folyamatába integrálva kerül rá sor.
- c) A 12-15 fős létszámot csak azok a csoportok bírják el, ahol tipikus fejlődésű gyermekekkel dolgozunk. A beszédfejlődésben vagy tanulásban elmaradottabb gyermekek csoportjának a létszámát érdemes 10 főben limitálni.
- d) Jobb, ha egy klub egy héten inkább gyakrabban találkozik, de rövidebb időre, mint egyszer egy hosszú (90 perces vagy annál hosszabb) alkalomra.
- e) Fontos, hogy a klubvezetőnek elegendő elméleti ismerete legyen az auditív észlelésről és a hallás utáni szövegértés fejlesztésének hátteréről.
- f) Egy klub indulásakor pontosan meg kell határozni a klub szabályait, amelyek előírják többek között a betartandó rendet. Fontos például, hogy a klubfoglalkozások elején már mindenki jelen legyen, hiszen a későn érkezők zavarják a szövegek hallgatását, valamint arra is figyelniük kell, hogy egyszerre mindig csak egy gyerek beszéljen, a többiek pedig figyeljenek az éppen beszélőre. Ilyen módon azt is megtanulják, hogyan kell egymásra figyelni a kommunikációs szituációkban.
- g) Feltétlenül fontos, hogy a foglalkozások vezetői jól felkészültek legyenek, a foglalkozások pontos tervezés alapján működjenek.
- h) A hosszabb szövegeket bátran dolgozzuk fel két külön alkalommal. Ezzel is fejlesztjük az emlékezőképességet, hiszen a gyerekeknek vissza kell tudniuk idézni a következő alkalommal az előző találkozáskor elhangzottakat.
- i) Kapjanak a foglalkozások során kiemelt szerepet az észlelést és a hallást fejlesztő játékok, valamint a saját produkciók is. Mindkettő igen motiválóan hat a gyermekekre. Ez azonban csak megfelelő technikai eszközök segítségével lehetséges. A foglalkozás tervezésekor azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a saját hangjátékok létrehozása nagyon időigényes. Figyelni kell továbbá arra is, hogy ebbe a folyamatba lehetőleg minél több gyereket bevonjunk, mert akik éppen nem vesznek részt a munkában, azok előbb-utóbb unatkozni fognak, s még a meglévő rendet is felboríthatják. Később az így elkészült anyagokat érdemes bemutatni a szülőknek, a gyermekek tanárainak, mert ezzel is növelhetjük a gyerekek önértékelését.
- j) Jó, ha a klubvezetőknek a felmerülő problémák esetén lehetőségük van konzultálni más szakemberekkel, orvosokkal is.
- k) Végül nem szabad elfelejtenünk, hogy a fejlesztés eredményét nem fogjuk megvizsgálni egyik hétről a másikra. Érdemes erre a munkára legalább egy félévet vagy egy egész tanévet is rászánunk.

Remélhetőleg az ismertetett fejlesztési klubok az olvasókat továbbgondolásra készítetik, s talán a jövőben hazánkban is találkozhatunk hasonló kezdeményezésekkel, amelyekről szívesen beszámolunk.

Irodalom

- Akademie für Lehrerfortbildung und Personalführung (Hrsg.) 2005. *Hör hin! Hör her! Hör zu! Wege, Zuhören zu lernen – Hörclubs an Grundschulen*. Dillingen.
- Bernius, Volker 2001. Spaß am Zuhören. In: Kahlert, Joachim – Schröder, Michael – Schwanebeck, Axel (Hrsg.) *Hören. Ein Abenteuer*. Reinhard Fischer. München. 108–117.
- Böhme, Gerhard 1988. *Audiometrie: Hörprüfungen im Erwachsenen- und Kindesalter*. 2. Auflage. Huber. Bern.
- Dietze, Lena 2003. Hörclubs an Grundschulen in Hessen.
<http://www.zuhoeren.de/fileadmin/pdf/Hoerclubs/Resonanzen.pdf> (2008. április 1.)
- Kahlert, Joachim 2000. Der Gute Ton in der Schule – Überlegungen zum pädagogischen Stellenwert des Zuhörens in der akustisch gestalteten Schule. In: Huber, Ludowika – Odersky, Eva (Hrsg.) *Zuhören – Lernen – Verstehen*. Westermann Schulbuchverlag. Braunschweig. 7–25.
- Menzel, Wolfgang 1995. Schreiben als kommunikative Handlung. In: Schorch, Günther (Hrsg.) *Schreiben lernen und Schriftspracherwerb*. 3. aktualisierte Auflage. Klinkhardt. Bad Heilbrunn. 70–77.
- Nickisch, Andreas et al. 2006. Auditive Verarbeitungs- und Wahrnehmungsstörungen. Konsensus-Statement. Überarbeitete und aktualisierte Version http://www.dgpp.de/Profi/Sources/cons_avws.pdf (2008. április 14.)

Imre, Angéla: Developing listening comprehension in the Csupafül Club

Az írás szerzőjéről

Imre Angéla
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország
[imre.angela\[kukac\]barczy.elte.hu](mailto:imre.angela[kukac]barczy.elte.hu)
<https://orcid.org/0009-0008-5858-1182>